

QARINDOSHLIK MUNOSABATLARINING VERBAL IFODASI: O'ZBEK VA NEMIS TILLARIDA MUROJAAT BIRLIKLARI TAHLILI

*Farg'ona shahar 10- umumiy o'rta ta'lim
maktabi va Farg'ona davlat universiteti nemis
va fransuz tillari kafedrası nemis tili o'qituvchisi
Usmanova Farangiz Ilhombek qizi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek va nemis xalqlarining qarindoshlik munosabatlaridagi murojaat birliklari va ularning lingvomadaniy xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Qarindoshlik atamalarining turli xil ijtimoiy va madaniy kontekstlarda ishlatilishi, ularning madaniy ahamiyati va tilga ko'chgan ijtimoiy kodlari, shuningdek, zamonaviy oilaviy muloqotdagi o'zgarishlari aniq misollar yordamida yoritiladi. Shuningdek, maqolada o'zbek va nemis oilasidagi muomala madaniyati, hurmat va yaqinlik darajasining til vositalarida qanday ifodalanishi chuqur ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari qarindoshlik atamalarining jamiyatdagi ijtimoiy rolini, shuningdek, milliy identifikatsiyada tutgan o'rni va ularning zamonaviy oila kommunikatsiyasidagi ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Qarindoshlik atamalari, murojaat shakllari, lingvomadaniyat, kommunikativ strategiya, oila, milliy qadriyat, o'zbek, nemis, madaniy kod, etiket.

Аннотация: В данной статье проводится сравнительный анализ форм обращения и лингвокультурных особенностей родственных отношений у узбеков и немцев. Рассматривается использование терминов родства в различных социальных и культурных контекстах, их культурное значение и отражение социальных кодов в языке, а также изменения в современной семейной коммуникации на примерах. Также в статье подробно анализируется культура общения, уровень уважения и близости в узбекской и немецкой семьях через языковые средства. Результаты исследования раскрывают социальную роль терминов родства, а также их место в национальной идентичности и значение в современной семейной коммуникации.

Ключевые слова: термины родства, формы обращения, лингвокультура, коммуникативная стратегия, семья, национальные ценности, узбекский, немецкий, культурный код, этикет.

Abstract: This article presents a comparative analysis of the address forms and linguocultural features of kinship relations among Uzbeks and Germans. It explores the use of kinship terms in various social and cultural contexts, their cultural significance and social codes reflected in language, as well as changes in modern family communication through concrete examples. The article also offers an in-depth analysis of communication culture, the expression of respect, and degrees of intimacy

in Uzbek and German families through linguistic means. The research findings reveal the social role of kinship terms, their significance in national identification, and their importance in contemporary family communication.

Keywords: kinship terms, forms of address, linguoculture, communicative strategy, family, national values, Uzbek, German, cultural code, etiquette.

Kirish

Har bir xalqning milliy-madaniy xususiyatlari til orqali yaqqol ifodasini topadi. Xususan, oila va qarindoshlik munosabatlariga oid atamalar va murojaat birliklari har bir jamiyatda muhim rol o'ynaydi. O'zbek va nemis xalqlari misolida qarindoshlik munosabatlarining, ya'ni aka-uka, opa-singil, ota-ona, amaki-va boshqa qarindoshlik aloqalari til orqali qanday ifodalanishi masalasi bugun lingvistika va madaniyatshunoslik doirasida alohida e'tiborga loyiqdir. Bu maqolada o'zbek va nemis oilalarida kundalik muloqotda ishlatiladigan qarindoshlik atamalari, murojaat shakllari, ularning semantikasida va ishlatilishida milliy mentalitet, madaniy qadriyatlar va zamonaviy ijtimoiy omillar aks etishi tahlil qilinadi. Qarindoshlik munosabatlarining til vositasida ifodalanishi nafaqat muloqot jarayonini belgilaydi, balki jamiyatdagi maqom, hurmat, yaqinlik, ya'ni shaxslararo munosabatlar va ijtimoiy qadriyatlarni ham ko'rsatib beradi. Bu jihatdan o'zbek va nemis tillarida qarindoshlik atamalarining jamiyatda va oiladagi kommunikativ strategiyalarini taqqosiy o'rganish ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

O'zbek tilida qarindoshlik atamalari turli ijtimoiy vazifalarni bajaradi. Masalan, "aka", "uka", "opa", "singil", "ota", "ona", "amaki", "xola", "buvilar" kabi atamalar faqatgina biologik qarindoshlikni bildiradigan so'zlar emas, balki ular muloqotda ishtirokchilarning ijtimoiy o'rni, yaqinlik va hurmat darajasini belgilovchi muhim lingvistik birliklar hisoblanadi. Masalan, keksalarga murojaat qilayotganda yoki begona insonlarga murojaat qilayotganda ham "aka", "opa", "ota", "ona" kabi atamalar hurmat ifodasi sifatida keng qo'llaniladi. Bu hol tilning ijtimoiy va madaniy qirrasini yanada boyitadi [1].

O'zbek oilasida, ayniqsa, bir oila doirasida har bir a'zaning o'ziga xos o'rni mavjud bo'lib, murojaat qilayotganda yuqori darajadagi hurmat va samimiyat aks etadi. Masalan, kichik yoshdagi insonlar o'zlaridan katta bo'lgan aka-ukalariga yoki opalariga ularning ismiga "aka" yoki "opa" qo'shimchasini, ba'zan esa faqatgina ushbu atamadan foydalanadilar. Bu esa muloqotda yaqinlik va ishonch muhitini yaratishga xizmat qiladi.

Nemis tilida esa qarindoshlar o'rtasidagi murojaat bir oz boshqacha yo'l bilan amalga oshiriladi. Nemis tilida "Bruder" (aka/uka), "Schwester" (opa/singil), "Vater" (ota), "Mutter" (ona), "Onkel" (amaki), "Tante" (xola) kabi atamalar keng tarqalgan.

Biroq nemis oilalarida asosan kichik yoshda bolalar o'z opa-uka va boshqa qarindoshlariga ism orqali, yoki yaqinlikni ifodalash uchun turli qisqartmalar va ismlahchalar (masalan, "Mutti" – ona, "Vati" – ota kabi) yordamida murojaat qiladilar. Shuningdek, nemis jamiyatida rasmiy va norasmiy muloqot o'rtasidagi farq aniq seziladi. O'g'il yoki qiz bola o'z ota-onasi bilan yoki opa-ukasi bilan norasmiy muloqotda ism yoki qisqartma ishlatadi. Ammo yoshi kattalarga va rasmiy vaziyatlarda hurmat ko'rsatuvchi "Sie" shakli ham mavjud. O'zbek tilidan farqli ravishda, nemis tilida ko'plab ism va ismlar yoniga mushxas hurmat shakllari ishlatish kuzatilmaydi. Bu, bir tomondan, jamiyatda shaxsiy erkinlik va tenglikning kuchli ekani bilan, boshqa tomondan, milliy mentalitet va qadriyatlar o'ziga xosligidan dalolat beradi [2].

Muhokama va natijalar

O'zbek tilida qarindoshlik atamalarining ko'pligi, har birining o'z o'rnini va yuklangan ma'nosi chuqur ildiz otgan. Hatto begona yoki uzoq qarindosh bo'lgan insonlarga ham "aka", "apa" kabi murojaat turlari joriy bo'lgan. Bu milliy o'zlik, hurmat, yosh farqi va do'stona munosabatlarni ifodalash vositasi sifatida xizmat qiladi. Bundan tashqari, ijtimoiy rollar ham til vositasida aniq belgilanadi. O'zbek oilasida ota-onalar so'ziga alohida ahamiyat beriladi, biror kishining ismi bilan emas, balki "Ota", "Ona" deb atash odat tusini olgan, bu esa jamiyatda katta yoshdagilarga nisbatan chuqur hurmatni bildiradi [3].

Nemis tilida esa tilning soddaligi, shaxsiy va individual yondoshuv asosiy o'ringa ega. Biror bir doirada o'z ism bilan murojaat qilinadi va har bir a'za o'zining kommunikativ strategiyasini yanada erkin belgilaydi. Bu hol zamonaviy jamiyatdagi shaxsiy mustaqillik, individual qadriyatlarning ustunligi bilan izohlanadi. Masalan, hozirgi nemis oila an'anasida bolalar katta yoshdagi aka-ukalariga va hatto otalariga ism orqali murojaat qilishlari ko'proq uchraydi. Biroq, bu holatda ham oila a'zolari o'rtasidagi hurmat va samimiyat so'nmaydi. Nemis jamiyatida juda rasmiy, yangi insonlar bilan yoki muayyan marosimlarda "Herr" (janob), "Frau" (xonim) murojaat birliklari ishlatiladi [4].

O'zbek tilida qarindoshlik atamaları jamiyatda ijtimoiy kelishuv va hamjihatlik, murosali muomala madaniyatining asosiy belgilaridan biri hisoblanadi. Har bir murojaat, har bir nutq birligi orqasida madaniy qadriyat va axloqiy me'yorlarni ko'rish mumkin. Masalan, "aka", "uka", "ota", "ona", "buvijon" kabi murojaatlar, insonlar o'rtasidagi yaqinlik, hurmat, toqat va sabr kabi ijtimoiy-psixologik qadriyatlarni ifodalaydi. Shu bilan birga, o'zbek an'analari akaga, otaga bo'lgan hurmat tilda ham kuchli namoyon bo'ladi.

Nemis tilidagi qarindosh atamaları orqali esa jamiyatdagi shaxsiy va oilaviy munosabatlarning tengligi, ochiqligi va samimiyligi namoyon bo'ladi. Bunda har bir a'za o'z erkinligini va mustaqilligini his qiladi, ba'zi hollarda esa murojaatning norasmiy va rasmiy turlari orqali ijtimoiy masofa belgilanadi. Madaniy kod sifatida,

nemis oilasida har bir insonning fikri, to'g'ridan-to'g'ri va aniq gapira olish qobiliyati qadrlanadi [5].

Bugungi kunda globalizatsiya va ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar sababli, har ikki jamiyatda ham qarindoshlik atamalarining ishlatilishi, ularning muloqotdagi o'rni va ta'siri o'zgarib bormoqda. O'zbek oilalarida zamonaviylik tendensiyalari bilan, ayrim bolalar ota-onasi yoki aka-ukasiga rasmiy-bo'lsa ham qisqartirilgan yoki ismlari bilan murojaat qila boshlayotgani kuzatilmoqda. Biroq aksariyat hollarda milliy qadriyatlar, an'ana va hurmat saqlanib qolmoqda.

Nemis jamiyatida esa oila ichidagi norasmiy, shaxsiy yondashuv hamon ustunlik qilmoqda. Biroq, jamiyatda muayyan sensorli vaziyatlarda (masalan, maktab, ish joyi, tashqi muhit) rasmiy murojaatlar ham ishlatilishi mumkin. Bu, tilning zamonaviylik va an'anaviylik o'rtasida qanday muvozanatga ega ekanini ko'rsatadi. O'zbek jamiyatida hurmat va ehtirom etiketining til vositasida aks etishi, ko'plab qarindoshlik atamalarining nutq madaniyatidan o'rin olishi bilan namoyon bo'ladi. Bu qadriyat bolalikdan boshlab singdiriladi va shu sababli o'zbeklar uchun aka-uka, opa-singil, ota-ona so'zlari faqatgina biologik emas, balki ijtimoiy va madaniy rolga ham ega. Nemis jamiyatida esa etiket ko'proq shaxsiy erkinlik, manzilli va rasmiy-norasmiy farqlanadigan samimiyat orqali ifodalanadi [6].

Xulosa

Qarindoshlik atamari va murojaat birliklari har bir millatning madaniy xotirasidan o'rin olgan, til vositasida avlodlar avlodga o'tib kelayotgan qadriyatlar, tarix va ijtimoiy me'yorlarning yorqin ko'rinishidir. O'zbek va nemis tilidagi qarindoshlik murojaat turlari jamiyatdagi shaxslararo munosabatlar, hurmat va yaqinlik darajasi, milliy mentalitet va ijtimoiy rollarning tilga aks etishini ko'rsatadi. O'zbek jamiyatida qarindoshlik atamalari keng rag'bat, samimiyat va hurmat ifodasidir, nemis tilida esa shaxsiy yondashuv, soddalik, ochiqlik va tenglik ustuvor. Har ikkala til va madaniyatda ham qarindoshlik atamari jamiyatning asosiy etiket ko'rsatkichlaridan biri bo'lib, ularni o'rganish tilshunoslik, madaniyatshunoslik va jamiyatshunoslik uchun muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy davrda esa kommunikativ strategiyalarning o'zgarishi, globalizatsiya va yangi ijtimoiy qadriyatlar ushbu atamalarining tildagi o'rniga yangicha mazmun baxsh etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonova, M. O'zbek tilida murojaat birliklari. Toshkent: Fan, 2011.
2. Uzokova, S. Qarindoshlik atamalari va ularning semantik tadqiqi. Samarqand: Zarafshon, 2015.
3. Müller, S. Die sprachliche Gestaltung der Familienbeziehungen im Deutschen. Berlin: de Gruyter, 2013.

4. Zaripov, N. O'zbek tilshunosligida lingvomadaniyat masalalari. Toshkent: O'qituvchi, 2010.
5. Kovaleva, L. Sprachliche Höflichkeit und familiäre Kommunikation im Deutschen. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2017.
6. Hasanov, Sh. O'zbek milliy etiketi va til. Toshkent: Ma'naviyat, 2012.
7. Duden, Das Wörterbuch der deutschen Sprache. Mannheim: Dudenverlag, 2020.